

СТРАДАЊЕ СРБА У ВОЋИНУ 1942. ГОДИНЕ

Сања Црнобрња

Виши кустос, Народни музеј Топлице
sanja.crnobrnja@gmail.com

Прегледни рад
УДК 341.322.5(=163.41)“1942”
COBISS.RS-ID 141268737
DOI 10.7251/TOP2410134C

Апстракт: Усташки злочин геноцида над Србима у Независној Држави Хрватској документујемо и доказујемо истраживањем страдања у локалним оквирима. Текст доноси историографски приказ страдања Срба у селу Воћин у западној Славонији 1942. године.

Кључне ријечи: геноцид, усташа, Срби, Воћин, Независна Држава Хрватска.

* * *

Воћин је варошица подно Папука, у западној Славонији. Срби овај простор насељавају од давнијих времена него што се у уобичајеној историографској литератури назначује, јер археолошка истраживања на простору Славоније су вршена спорадично, никад нису довољно анализирана, објављивана и етнички опредељивана на прави начин. Како постоје трагови насељавања Срба у Далмацији и Лици у раном средњем веку, тако се може претпоставити да је Срба било у истом периоду и у Славонији, као што су насељавали и простор данашње Босне и Херцеговине, најкасније од времена сеобе народа.¹ Свакако да усмена књижевност свих Срба на простору Хрватске, која се дубоко темељи на теми косовског боја, то и доказује уз сво тумачење „старијих слојева“, односно мотива

1 Византијски извори из 10. века наводе да су Срби насељавали „мочварне пределе између Саве и Драве“.

који указују на локалне специфичности културе Срба у Хрватској.² Од средине 16. века Србе у Славонији можемо пратити кроз историјске изворе до данашњих дана³.

Но, да расветлимо прво догађај у Вођину 13. и 14. јануара 1942. Често, читајући историографска дела, немамо потпуну слику и контекст догађаја, већ само фактографско побрајање. Једино историографско дело које злочин у Вођину ставља у потпуни контекст и разматра све околности јесте дело „Славонија, трипут си горела“ Милана Радановића. У свом делу, поред веома рационалног и строго доказивог приступа теми, Радановић је објаснио и ревизионизам аутора који су за циљ имали умањење обима злочина у Вођину, као што су Мира Пеликан, Драгутин Пеликан и Мирослав Газда. Што се тиче аутора млађе генерације, учљив је „дипломатски“ приступ теми, односно, гражење „средњих“ решења, што често опет води у погрешке, као што се догодило са радом историчара Филипа Шкиљана, који је као узрок покоља у Вођину видео акцију четничке групе Јове Косановића, иако се радило о акцији партизанске групе Николе Миљановића Карауле.⁴ Но, ревизионизам се посебно пробудио и узбудио у 21. веку, што захвтева посебна геополитичка сагледавања теме.

Милан Радановић прецизно описује стање на подручју око Подравске Слатине и Вировитице од тренутка проглашења Независне Државе Хрватске и формирања првих усташких јединица и усташке власти на поменутом подручју. Од самог формирања усташког устројства отпочете су акције против српског, јеврејског и ромског становништва. Наиме, важно је знати да су се на подручју западне Славоније налазила српска „староседелачка“ села и српска „насељеничка“ села, која су насељена Србима из Лике, Далмације и Босне, након Првог светског рата, већином породицама солунских ратника. Усташе су међу својим првим кампањама и одлукама

2 О чему сведоче вишедеценијска истраживања проф. др Славице Гароње Радованац.

3 Срби на подручју Папука су дочекали и 1991. годину након које је извршено коначно етничко чишћење, када су поново убијани и протеривани. После овог времена не постоје више српска села Лисичине (1941. село је имало 850 становника, данас ниједног), Кузма, Поповац, Ђурчићи, Красковић, Прекорачани, Секулинци, Ријенци, Горње Кусоње.

4 F. Škiljan, *Stradanje Srba, Roma i Židova u virovitičkom i slatinskom kraju tijekom 1941. i početkom 1942*, *Scrinia Slavonica* 10, Slavonski Brod 2010, str. 358-

имали управо акције против насељеничких села, која су прво очистили, а наравно, нису прескакали ни „домородачка“ села. Након протеривања насељеничких породица и пљачкања њихове имовине, уследила су убијања, хапшења и малтретирања виђенијих Срба, интернирање у логоре, депортација у Србију, отпочела су масовна покрштавања, пљачке имовине, рушења православних цркава, затим редовна малтретирања мештана и утеривање страха, како би што већи број људи или побегао или се покристио.⁵

Почетком 1942. године отпочело је са организовањем првих герилских група, формирањем партизанског покрета и покушајима да се организује отпор и заштити српско становништво. Овај процес није био нимало лак јер је недостајало пре свега оружја, а усташке одмазде су биле све чешће. Прве две герилске групе формирале су се у селима Лисичине и Слатински Дреновац. Лисичинску групу предводио је народни херој Никола Миљановић Караула, који је своју групу од 35 бораца повео 11. 01. 1942. године према залеђу села Секулнци, са циљем да споје са Папучко-крндијском четом. С обзиром на то да је зима била изузетно хладна са пуно снега, група се зауставила у селу Кометнику, да заноћи и да се окрепи. Пролаз лисичинске групе преко реке Воћинке опазио је млинар или млинарув помоћник, који је њихово кретање пријавио усташким властима. Група од 33 усташе из Воћина под командом Томе Покрајца и Миле Јурковића имала је намеру да опколи припаднике лисичинске групе и да их похвата неспремне на спавању. Ипак, на усташе је отворена ватра са једне стаје и дошло је до сукоба у ком је убијено пет усташа, двојица су рањена и погинула су два герилца, након чега су се герилци повукли из села и наставили свој пут. Увече, 12. 1. 1942, у Воћин је пристигло око 300 усташа из Осијека, Вировитице, Валпова и Белишћа под командом Ђирила Краља. Следећег дана, усташе су упале у село Кометник, запалиле неколико имања и на лицу места убиле из ватреног оружја и клањем 25 Срба, међу којима и мајку Вида Ђурић са сином Миланом (4) у наручју, њеног старијег сина Саву (19) и мужа Божу (50), и опљачкали око 200 грла стоке. Милица Стојановић је након покоља у Воћину довучена до масовне гробнице и над гробницом, у којој су у покољу пострадали њени синови Перо и Стево, заклана и закопана. Недефинисан број

5 М. Radanović, isto, str. 105-

жена и деце из Кометника и Добрића отеран је у логор у село Зденце⁶, након чега је настављен крвави пир над српским мушкарцима из Кометника и заселака Јоргића, Зубића и Добрића.

Мушкарци, њих 190, који су похапшени 13. јануара, спроведени су у школу у Кометнику око 6 сати ујутро, да би око поднева били потерани за Воћин. Сведоци овог догађаја Владимир Јоргић, Милан Радмиловић, Недељко Јоргић, Теодор Јоргић дају сличне описе, говорећи да су усташе терале Србе од Кометника до Воћина по великом снегу, терајући их да лежу у снег, и све време их ударајући кундацима и газећи по њима. Када су стигли у Воћин морали су проћи кроз шпалир усташа који су их опет батинали и ударили кундацима, ломећи им ребра, руке, ноге, главе... Том приликом су неки људи и убијени. Владимир Јоргић наводи да се не зна колико је мозгова било расуто по снегу. Један човек је покушао побећи и био је заклан на лицу места. Око стотину заробљеника је сабијено у мали подрум општинске зграде и један мањи део у оближњи магацин. Ухапшеници су сабијани у стојећем положају и приликом гурања у подрум су били бодени бајонетима, да би их што више стало. Око 21 сат су изведени из подрума, поново батинани кундацима и том приликом је убијен Саво Јоргић. Опет су заточеници морали лежати у снегу и певати, док су им усташе скакале по телима. Поново су враћени у подрум, где су остали до јутра, када је почела задња фаза овог мучког покоља. Последњи сати живота брђанских мученика били су страшни. У подруму је од гушења преминуло око 25 људи. Преживели су Недељко Јоргић и Никола Зубић, који су сведочили о тој ноћи у подруму, присећајући се како нису могли усправно ни стајати, не зато што је подрум низак, него зато што су им покојници били под ногама.

У раним јутарњим сатима 14. јануара почело је убијање ухапшених Срба. Убијани су у групама од десетак, прво они из подрума, па из оближњег магацина, у ком су се налазили људи које нису успели сабити у подрум. Прва група убијена је из митраљеза, друга група из пушака и тако редом су по десетак излазили испред подрума, где су стрељани. У подруму су остали они који нису преживели ноћ. Последњих осам затвореника је изведено из подрума и наређено им је да покопају своје убијене рођаке, комшије и пријатеље. Све-

6 Помиње се број од 190 жена и деце, о којима у изворима нема даљих података.

доци описују крваво двориште и хрпе мртвих. Говорећи о наредним сатима овог ужаса, сведок Теодор Јоргић, један од петнаестак преживелих у овом покољу, каже да су преко неког плеха извлачили људе из подрума и морали су их држати полуживе да би их усташе на њиховим рукама докрајчили.

Преживели су добили наређење да ископају масовну гробницу поред реке Воћинке на локалитету Липа код железничке станице у Воћину и покопају мртве. Теодор Јоргић описује сахрањивање страдалих, наводећи да су прво морали уклонити 60 цм снега, а потом и ископати раку димензија 20 x 4 м, и дубине око 2,5 м⁷. Усташе су сакупиле 34 комада саоница упрегнутих у волове и коње за превоз лешева. Колона саоница кроз варош вози око 200 лешева.

Измучени затвореници су истоварали лешеве, док су се усташе смејале и узвикивале: „Бацај ту гамад!“. После наслагана три реда лешева, отпочело је затрпавање раке. Међу промрзлим, израђаваним мученицима који су сахрањивали убијена и масакрирана тела својих рођака, комшија, пријатеља, био је и Никола Зубић, који је том приликом сахранио свог осамнаестогодишњег сина Перу, чије је ципеле морао скинути и дати усташа.

Преживели воћинског покоља су након обављеног посла били поштеђени и пуштени кућама. Поред ове групе, поштеђени су били они мушкарци, њих 15, који су били ангажовани за превоз опљачканих намирница (позната су имена Ђуре Новаковића, Владимир, Стево и Дејан Јоргић).

Све што се догодило у тих неколико дана, све стравичне слике створиле су атмосферу страха и очаја код преживелих становника. Сама чињеница да су усташе побиле скоро све мушкарце села Кометник и његових заселака, оставила је мук и бол. Жене и деца су се сакупљали у неколико кућа из којих је одјекивао јаук и плач, чуо се мук гладне стоке, која је преостала после пљачке. Жене, њих 102, постале су удовице, преко 250 деце је остало без очева.

Број жртава јануарског покоља у Воћину утврђен је поименичном идентификацијом и поименце су познате 223 жртве, убрајајући ту и накнадно убијене две жене, о чему је било речи у овом тексту. У овом покољу пострадале су укупно четири жене, једно мало дете

7 Дубина раке се није могла тачно установити. Дана 7. 4. 1946. године покушана је ексхумација масовне гробнице, али није било могуће вршити идентификацију јер су лешеве били у завршној фази распадања..

и два седамнаестогодишњака, остали пострадали су одрасли мушкарци. Доступна су четири пописа жртава масовног злочина 13-14. јануара 1942. године⁸

Највећу политичку одговорност имао је Стјепан Хефер, усташки велики жупан из Осијека и министар у влади Незвисне Државе Хрватске, а највећу командну одговорност је имао усташки стојерник Жупе Барања Ђирил Краљ, блиски Хеферов сарадник, који је био присутан у тренутку вршења покоља Срба у Вођину. Хефер је лично дошао у Вођин три дана после покоља и над масовном гробницом побијених Срба обратио се онима који су учествовали у сахрањивању својих ближњих рекавши: „Добили сте примјер! Пазите добро, ако се још једном деси и маца под креветом ће бити заклана!“. Ове речи пренео нам је Никола Зубић, који је Хеферовом ликовану и претњама присуствовао.⁹

Уочи покоља у Вођину, после православног Божића 9. 1. 1942. године срушена је православна црква, а месец и по дана после покоља извршено је масовно покрштавање Срба у Вођину 25. 2. 1942. године, које су извршили вођински жупник Јосип Мартинец и наоружани фратар Сидоније Шолц, фрањевац из Нашица. Убиства, прогон и разни злочини су се на овом подручју наставили до краја Другог светског рата.¹⁰ Иван Штир, пуковник Усташке војнице, и Стјепан Хефер, усташки велики жупан и министар, одговорни су за највећи број зверстава које су починиле усташе на простору Славоније.¹¹ Усташе су 20. 12. 1942. године масакрирале 43 српска цивила из села Поповац и опет Кометник, од чега 29 жена и деце. До септембра 1943. припадници Штирове 15. бојне су убили „неколико десетина“ цивила у Вођину и Слатинском Дреновцу, 20 цивила у Ђе-

8 У „Попису жртава рата 1941-1945“ помиње се и више жена и деце која су страдала у овом покољу, док је најпотпунији онај који је саставио наставник историје из Вођина Јован Вуковић.

9 М. Радановић, О Хеферу и Стиеру <https://jadovno.com/zlocinac-stier/#>, приступљено 19.12.2023.

10 Ауторка се, као ученица Основне школе „Никола Миљановић Караула“ у Вођину, добро сећа комеморације страдалим у јануарском покољу сваке године и добро памти да је говорено да је пострадало 320 Срба. Могуће да је то укупан број страдалих у свим акцијама затирања Срба у Вођину и његовим засецима.

11 Умрли у Аргентини, без да су одговарали за злочине за које су били одговорни. Унук Ивана Стиера, Давор Иво Стиер, 2016. постао је министар вањских послова Републике Хрватске. Хефер је био од стране Анте Павелића одређен за опуномоћеног политичког наследника, у Аргентини 1959.

ралијама, 32 становника Сухе Млаке. Током пролећа 1944. године „штировци“, како су сами себе називали, убили су преко 200 цивила, опљачкали и спалили 18 насеља у општини Подравска Слатина.¹²

Дана 27. 7. 1955. године у заједничку гробницу премештени су остаци свих жртава покоља и остаци 15 становника Кометника убијених 8. 4. 1944. године, на месту где се рачвају путеви између Јоргића и Зубића, где је подигнут споменик са именима жртава.

* * *

Сећање на мученички пострадале претке Срби и данас одржавају комеморацијама, иако је споменик знатно уништен у рату деведесетих година¹³. Овај текст је историјско подсећање и доказ да је у селу Воћин почињен усташки злочин геноцида над Србима.

12 У Лукавцу су убили 35 људи, у Ријенцима 31, у Мацутама 26, у Ђералијама 25, у Воћину 16 људи итд.

13 Ове године се догодила провала у спомен-кућу, док је 2013. године, у знак противљења против комеморације, оштећена српска православна црква. Приликом освештавања реконструисаног споменика у Воћину, на самој комеморацији у Кометнику 14. 1. 2007. године, на комеморацији жртвама покоља у Воћину, пронађена је активирана бомба кашикара испод које је била исписана претећа порука Србима. Кашикара је била постављена у положај из кога би се лако могла скотрљати међу учеснике комеморације а на поруци текст: „Проћи ћете као 1943“.

- Ископавање масовне гробнице пострадалих Срба у покољу 1942. године, Фото: Ђуро Хајстер (<https://www.antifasisticki-vjesnik.org/hr/kalendar/1/14/309/>) -

- Подрум у ком су се налази Срби пре покоља. Изглед пре конзерваторско-рестаураторских радова. (<https://snv.hr/komemoracija-u-vocinu-za-267-ustaskih-zrtava/>) -

- Исти подрум после конзерваторско-рестуракторских радова¹⁴
(<https://snv.hr/komemoracija-u-vocinu-za-267-ustaskih-zrtava/>) -

- Кућа и улаз у подрум у ком су били заточени Срби (<https://ssr.org.rs/sluzen-parastos-za-320-srba-iz-kometnika-kod-vocina-ubijenim-od-ustasa-14-januara-1942-godine/>) -

14 Наше стручно мишљење је да конзервација и рестаурација није урађена по принципима савремене конзервације, која инсистира на максималном очувању оригиналног изгледа објекта, очувању аутентичности, те је на спомен-соби требало пре свега прибећи консолидацији објекта.

Извори и литература:

- Radanović Milan, „Slavonijo, tri put si gorila“, Kotar Podravska Slatina u Drugom svetskom ratu 1941-1945, Zagreb, 2019, str. 17
- Радановић Милан, О Хефери и Стиери, <https://jadovno.com/zlocinacstier/#>,
- Škiljan Filip, Stradanje Srba, Roma i Židova u virovitičkom i slatinskom kraju tijekom 1941. i početkom 1942, Scrinia Slavonica 10, Slavonski Brod 2010,
- „Попис жртава рата 1941-1945“, Музеј жртава геноцида, Београд <https://banija.rs/novosti/24481-provaljeno-u-spomen-kucu-u-vocinu.html>,
- <https://www.ekspres.net/drustvo/ustaske-pretnje-srbima-u-vocinu-proci-cete-ka043>
- <https://www.antifasisticki-vjesnik.org/hr/kalendar/1/14/309/>
- <https://snv.hr/komemoracija-u-vocinu-za-267-ustaskih-zrtava/>
- <https://ssr.org.rs/sluzen-parastos-za-320-srba-iz-kometnika-kod-vocina-ubijenim-od-ustasa-14-januara-1942-godine/>

Instead of conclusion

Serbs still preserve the memory of their martyred ancestors through commemorations, even though the monument was notably destroyed during the war in the 1990s. This text is a historical reminder and proof that the Ustasha crime of genocide was committed against the Serbs in the village of Voćin.